

ULUĞ BİR ÇINAR
İmâm Mâturîdî
Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı

28-30 Nisan 2014 • Eskişehir

Hazırlayan
Prof. Dr. Ahmet Kartal

ULUĞ BİR ÇINAR
İmâm Mâturîdî

Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı

28-30 Nisan 2014 • Eskişehir

Yayına Hazırlayan
Ahmet Kartal

Koordinatör
Derya Aydın

Grafik Uygulama
Sercan Arslan

Mizampaj
Çelebi Şenel

1. Baskı, 2014 İstanbul

Baskı Cilt

Ofis Yayın Matbaacılık, Güven Sanayi Sitesi, B Blok
No: 386 Tel: (0212) 576 47 15
Topkapı/İSTANBUL

Sertifika No: 19492

DOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ
Bab-ı Ali Yokuşu, Cemal Nadir Sk. B.Milas Han
No: 24/114 Sirkeci/İstanbul Tel: (0212) 520 27 19

Doç. Dr. Ahmet AK

1963 tarihinde K. Maraş'ın Pazarcık ilçesinde doğdu. İlk ve Orta Öğrenimini Pazarcık'ta tamamladı. 1983 yılında ODTÜ Kahramanmaraş Meslek Yüksek Okulu Elektrik Bölümü'nden, 1990 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 1993-2000 ve 2006-2009 yılları arasında İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak görev yaptı.

1996 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Şehristani'nin el-Müel ve'n-Nihal'inde İslâm Mezheplerinin Tasnifi" isimli teziyle Yüksek Lisans'ını, 2006 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Maturidi Kaynaklarda Maturidi ve Maturidilik" isimli teziyle Doktorasını tamamladı. 2009 yılında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı'nda Yardımcı Doçent olarak göreve başladı. 2011 yılında Doçent oldu. 17.03.2011-17.01.2012 tarihleri arasında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Dekan Yardımcısı olarak görev yaptı. Halen aynı üniversitede Öğretim Üyelığının yanı sıra İslâm Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı Başkanlığı, Fakülte Kurulu ve Fakülte Yönetim Kurulu üyelikleri gibi idari görevleri yürütmektedir. "Büyük Türk Âlimi Maturidi ve Maturidilik", (İst. 2008), "Selçuklular Döneminde Maturidilik" (Ank. 2009) gibi basılmış eserlerinin yanı sıra "Mezheplerin Tasnifi" ve "Maturidilik" gibi konularda çok sayıda makalesi vardır. İngilizce ve Arapça bilmektedir. Evli ve üç çocuk babasıdır.

Nesefî Şerhlerinde İmâm Mâturîdî'nin İzleri: Peygamberlere İman Örneği

GİRİŞ

İmâm Mâturîdî'nin görüşleri Ebu'l-Muîn Nesefî'nin *Tabsratü'l-Edille* adlı eserinde akli ve nakli delillerle açıklanmış ve konuların başlıkları sistematik bir şekilde ele alınmıştır.¹ Ömer Nesefî'nin *Akaid* risalesi ise Ebu'l-Muîn Nesefî'nin *Tabsratü'l-Edille* eserinin bir fihristi mesabesindedir.² Bu durum İmâm Mâturîdî'nin görüşlerinin Ömer Nesefî'nin *Akaid* adlı risalesinde derli toplu özetlendiğini göstermektedir.

Ömer Nesefî'nin bu eseri kısa zamanda İslâm dünyasında meşhur olmuş ve üzerine birçok şerhler yazılmıştır. Nesefî şerhlerinin en meşhuru ise şüphesiz Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddin Ömer b. Burhâniddin Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî³ (ö. 792/1390)'ye ait olan *Şerhu'l-Akâid*'tir.⁴ Bu eser, başta Osmanlı medreselerinde olmak üzere İslâm dünyasının değişik yerlerinde asırlarca okutulmuş ve günümüzde de hala dünyanın birçok yerindeki ilim merkezlerinde akaidin ana kitabı olarak okutulmaya devam edilmektedir.

Kolay ve sistematik olduğu için *Şerhu'l-Akaid* üzerine birçok şerh ve haşiye yazılmıştır. Bu şerhlerin en meşhurları, Hayalî (ö. 875/1470), Kestelî (ö. 901/1496), Bihiştî Ramazan Efendi (ö. 979/1571) ve Siyalkûtî (ö. 1067/1657) şerhleridir.⁵ Bu şerhlerden birisi Osmanlı âlimlerinden Hayâlî⁶ (ö. 875/1470)'nin *Haşiye alâ Şerhi'l-Akaidi'n-Neseftiyye'dir*.⁷ Bir diğeri yine bir Osmanlı âlimi olan Muslihuddin Mustafa b. Muhammed Kestelî⁸ (ö. 901/1496)'nin *Haşiye alâ Şerhi'l-Akaid*'idir.⁹ Diğer bir şerh de Osmanlı âlimi, mutasavvıfı ve şairlerinden Bihiştî Ramazan Efendi¹⁰'ye ait olan *Şerhu li Ramazan Efendi alâ Şerhi'l-Akaid*¹¹ adlı eseridir. Bir başka şerh te dil, belâgat, tefsir, kelâm ve mantık alanlarındaki hâşiyeleriyle tanınan Hindistanlı Abdülhakîm b. Şemsiddîn Muhammed es-Siyâlkûtî¹²'ye ait olan *Haşiye ala Şerhi'l-Akaidi'n-Neseftiyye* adlı eserdir.¹³

Bu çalışmada, İmâm Mâturîdî'nin peygamberlere iman görüşüne ve bu görüşünü ortaya koyarken kullandığı metoduna kısaca temas edeceğiz. Ayrıca onun görüşlerinin ve metodunun Neseftî şerhlerinde ne ölçüde yer aldığını ortaya koymaya çalışacağız.

İmâm Mâturîdî ve Neseftî Şarihlerine Göre Peygamberlere İman

İmâm Mâturîdî'ye göre her dönemde hidayet önderleri, hayra delalet edenler ve bilge kişiler peygamberlik müessesine ve peygamberlere inanmışlar; buna mukabil kâfirler ve aklın tek başına yeterli olduğunu zanneden kimseler peygamberleri inkâr etmişlerdir.¹⁴ İmâm Mâturîdî ve Neseftî şarihleri peygamberlere iman konusunu akli ve nakli delillerle açıklamışlardır.

Peygamberlere İman ile İlgili Nakli Deliller

Nahl suresi 36. ayette buyrulduğu gibi Hz. Allah her millete peygamber göndermiştir.¹⁵ Ayrıca Fetih suresi 29. ayet "Muhammed, Allah'ın resulüdür"¹⁶ ve Enbiya suresi 107. ayet "Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik"¹⁷ gibi ayetler, Hz. Muhammed (s.a.s)'in Allah'ın rasülü olduğunu ve diğer peygamberlerden üstün olduğunu açıkça göstermektedir.¹⁸

Neseftî şerhlerinin hepsinde de tıpkı İmâm Mâturîdî'nin eserlerinde geçtiği gibi Cenab-ı Allah'ın her millete peygamber gönderdiği, Âdem (a.s.)'in ilk, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in ise son ve en üstün peygamber olduğu akli ve nakli delillerle belirtilmekte; Allah'ın peygamberlerini mucizelerle desteklediği kaydedilmektedir.¹⁹

Bütün Peygamberler gibi Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Allah'ın elçisi olduğunu ispat etmek için şahsî²⁰, hissî²¹ ve akli²² bir takım mucizeler gösterdiğini söyleyen

İmâm Mâturîdî'ye göre bütün mucizeler, onların hak peygamber olduğuna delalet etmektedir.²³ Akılları hayrete düşüren bu mucizeleri gören pek çok kişi peygamberlerin doğru ve samimi olduklarını anlamışlar ve onlara inanmışlardır.²⁴

İmâm Mâturîdî, peygamberlere iman konusunda Hz. Muhammed (s.a.s.)'in peygamberliğine ve ona verilen mucizelere ayrı bir önem verir. Mâturîdî'ye göre Hz. Muhammed'e diğer peygamberlere nasip olmayan başka mucizeler de verilmiştir. Ona verilen mucizenin en önemlisi Kur'an mucizesidir. Hz. Muhammed onunla bütün inkârcılara meydan okumuş, onlardan Kuran'a denk bir söz getirmelerini istemiş, ama kimse buna cesaret edememiştir. Hz. Peygamber, eşsiz bir kitap olan Kur'an-ı Kerim'i insanlara tebliğ etmesi ve onunla bütün insü cinne meydan okumasının dışında daha birçok mucize göstermiştir. Onlardan bazıları şunlardır: Düşmanlarının korkusundan emin olduğunu ve Allah'a güvendiğini ilan etmesi, yalan söylediğine kimsenin şahit olmaması, düşmanlarının bile onu doğrulukla takdir etmesi²⁵, yalan söylediğinin, kötü konuştuğunun görülmemiş, duyulmamış olması, bütün mahlûkata karşı son derece şefkatli ve merhametli davranması, kütüğün inlemesi, ayın ikiye bölünmesi, taşın kendisine selam vermesi, devenin huzuruna gelip şikâyetçi olması, ağacın huzuruna gelip şahadette bulunması, birçok insanın az bir sudan içip kanması, az bir yemekle birçok insanın doyması, hicret esnasında, kendisini takip eden kişinin atının toprağa gömülmesi ve Sevr mağarasına kadar gelen düşmanların Allah tarafından basiretlerinin bağlanması.²⁶

Başta Kur'an'ın eşsiz oluşu ve meydan okuyuşu olmak üzere yukarıda zikredilen mucizelerin hepsi Neseftî şerhlerinde de benzer ifadelerle geçmektedir.²⁷ Tekrardan kaçınmak için burada sadece ilgili sayfaların numaralarını vermekle yetiniyoruz.

Peygamberlere İman ile İlgili Akli Deliller

İmâm Mâturîdî'ye göre Allah'ın peygamber göndermesinde çok büyük hikmetler vardır. Ona göre peygamberler, akılları koruyup destekleyerek insanların işlerini kolaylaştırmak²⁸ ve insanları Allah'a davet etmek ve sadece O'na ibadet edilmesini haber vermek için gönderilmiştir.²⁹ O, bu görüşünü çeşitli akli delillerle şöyle açıklamaktadır:

Cenabı Allah, insanı en güzel şekilde yaratıp ve ona iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayıracak akıl nimeti vermekle kalmamış; aynı zamanda yerde ve göklerde

bulunan sayısız nimetleri de insanoğlunun emrine amade kılmıştır. Bununla birlikte Hz. Allah, insanlara sınırlı bir hayat vermiş, bu hayatın devamını bir takım gıdalara bağlamış ve insana uzun süre yaşamayı sevdirmiştir. Eğer Cenab-ı Allah, bir takım emir ve yasaklar koymasaydı, herkes sadece kendi çıkarını düşünecek ve başkasına hayat haklı tanımayacaktı. Bunun sonunda da insanların arasında tartışma, çekişme ve anlaşmazlık olacaktı.³⁰ Bu ise dünyanın düzenini, dengesini bozarak, sonunu hazırlayacaktı.³¹ Bu durum hakîm olan Allah'ın her şeyi hikmet³² üzere yaratmasına ters düşmektedir. Oysa Cenabı Allah, Hakîm olup her şeyi hikmetle yaratmıştır. Diğer bir ifadeyle Allah, her şeyi yerli yerinde yaratmış, hiçbir şeyi boşuna yaratmamıştır. O halde insanın faydalı ve zararlı olan şeyleri kolayca bilmesi için peygamberlere ihtiyaç vardır.³³

İnsanın çoğu zaman aklını kullanarak iyiyi kötüden ayırt edebildiğini söyleyen Mâturîdî'ye göre akıl, ilk anda çirkin gözükken bazı şeylerin sonuçlarının iyi olacağını anlayabilir; yine, başlangıçta insana iyi görünen bazı şeylerin, sonuçta zararlı olacağını da bilebilir.³⁴ Ancak ne var ki aklın her şeyi tam olarak bilmesi ve kavraması asla mümkün değildir. Çünkü İmâm Mâturîdî'ye göre, her insan zor bir işle karşılaşınca, düşüncelerinden yararlanmak amacıyla başkalarına danışmak ister. Ayrıca insanlar, kitap okuyarak, âlimleri dinleyerek vb. yollarla elde ettikleri birikimlerini başkalarına aktarırlar. Bütün bunlar, insanın kendi aklını yeterli bulmayıp, başkalarından yardım almaya muhtaç olduğunu göstermektedir. Ayrıca kederler, yoğun işler ve hayatta karşılaşılan pek çok sıkıntı, insanın aklını meşgul ederek, onun sağlıklı düşünmesine engel olmaktadır.³⁵ Keza nefsanî arzular, çok kazanma hırsı ve zevklerin çokluğu da sağlıklı düşünmeye mani olmaktadır.³⁶ Çünkü "nefsin yapısında kurtuluş umduğu yerde kişiyi helâke götürecektir ve fayda beklediği yerde ona zarar getirecek bir bilgisizlik ve hoyratlık vardır."³⁷ Bütün bunlardan dolayı davranışların sonuçlarını bilen iyi niyetli, doğru sözlü bir öğütçüye/peygambere başvurmak akli bir ihtiyaçtır.³⁸

Öte yandan insanın bir şeyin zararlı mı faydalı mı olduğunu bilmesi ya her şeyi denemesiyle, ya da bir binden öğrenmesiyle mümkündür. Her şeyi denemek suretiyle öğrenmeye kalkışmak aklen doğru değildir. Çünkü deneme yanılma yolu, insana bazen tafisi imkânsız birçok zarar verir. O halde nelerin faydalı nelerin zararlı olduğunun tam olarak bilinmesi için

her şeyi en iyi bilen Yüce Allah'ın bildirmesine ve O'nun görevlendirdiği bir peygambere ihtiyaç vardır.³⁹

Akl sahibi herkes, kendisine nimet ve lütufta bulunan kişinin kim olduğunu öğrenip ona teşekkür etmenin bir yolunu arar, onu tanımayıp nankörlük etmenin ise çirkin bir davranış olduğunu bilir.⁴⁰ Daha önce belirtildiği üzere Allah (c.c.), insanı en güzel biçimde yaratmış ve ona sayısız nimetler vermiştir.⁴¹ Ayrıca hiçbir akıl, söz konusu nimetlere tam olarak nasıl şükredileceğini bilemez. O halde insanlara bunları öğretecek bir elçiye ihtiyaç vardır. Diğer bir ifadeyle insanın kendisine sayısız nimetler veren yaratıcısına tam manasıyla şükretmeyi öğretmesi için Allah'ın gönderdiği peygamberlere çok ihtiyaç vardır.⁴²

İmâm Mâturîdî'ye göre peygamberler, akli koruyup destelemek suretiyle insanların işini kolaylaştırmak için gönderilmiştir. Bu bakımdan peygamberler, Allah'ın insanlara lutfu, rahmeti ve büyük bir nimetidir.⁴³ Ona göre esaslar/akli hükümler, vacip, mümteni ve mümkün olmak üzere üçtür. Âlemdeki bütün işler bu esaslara göre gerçekleşir. Mümkün, halden hale, elden ele değişen bir şeydir. Diğer bir ifade ile olması da olmaması da kendi elimizde/imkân dâhilinde olan davranışlarımızdır. İnsanların bir eğitim almadan neyin iyi neyin kötü olduğunu bilmesi ve davranması kolay değil, çok zordur. Peygamberler ise, her konuda mümkünin/davranışların/amellerin en iyisini belirlerler.⁴⁴ Bu nedenle peygamberler, iyi anlaşılabilen şeyleri açıklığa kavuşturmak ve insanlara her şeyin en iyisini öğretmek için gönderilmişlerdir.⁴⁵

Araştırmamızda Ebû Mansur Mâturîdî'nin peygamberlere iman ile ilgili yukarıda geçen görüşlerinin özet olarak Neseфі şerhlerinde mevcut olduğunu tespit ettik. Mesela Neseфі şarihlerinden Taftazani peygamber gönderilmesini *Şerhu'l-Akaid*'inde özetle şöyle ifade etmektedir: Peygamberler, Allah ile akıl sahipleri arasında elçidirler. Dünya ve ahiret işlerinde akılların yeterli olmadığı hususlarda insanlara doğru yolu göstermek ve onları uyararak işlerini kolaylaştırmak için gönderilmişlerdir. Peygamberlerin gönderilmesinde hikmet yani maslahat ve akabeti hamide vardır. Allah, hikmeti icabı peygamber göndermiştir. Cennet ve cehennem gibi ahiret ahvalini anlamada, zararlı ve faydalı şeyleri bilmede, mümteni ve mümküni bilme hususunda akıllar tek başına yeterli olmadığı için Allah, peygamberleri âlemlere rahmet olarak göndermiştir. Taftazani bu akli açıklamalardan sonra "Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik"

ayetinden hareketle peygamberlerin Allah'ın fazlı ve rahmeti olduğunu belirtir.⁴⁶

Siyalkûtî'ye göre de aklın yeterli olmadığı din ve dünya işlerini beyan etmeleri için peygamberlerin gönderilmesi Allah'ın fazlı ve rahmetidir.⁴⁷ "Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik" ayetinde ifade edildiği gibi Hz. Peygamber (a.s.) inanan inmayan bütün insanlara din ve dünya işlerini beyan etmesiyle rahmettir.⁴⁸

Bihîştî Ramazan Efendi şerhinde de yine dünya ve ahiretin yaratılış hikmetinin anlaşılmasında aklın yetersiz kaldığı açıkça ifade edilmektedir. Ayrıca orada peygamber gönderilmesinin **aklen vacip** olduğu üzerinde durulmaktadır.⁴⁹ Kesteli ve Siyalkûtî şerhlerinde de peygamber gönderilmesi Mutezilenin iddia ettiği gibi terk edenin sefihliğini gerektiren vacip değil, **aklen vaciptir**.⁵⁰ Bundan dolayı İmâm Mâturîdî ve Nesefî şarihlerine göre peygamber göndermek, Allah'ın hikmetinin gereği vaciptir. Ancak buradaki vacip sözüyle Mutezilenin anladığı gibi Allah'ın onu kendine zorunlu kılması ya da bir başkasının Allah üzerine zorunlu kılması anlaşılmaz.

Ramazan Efendi'ye göre peygamberlerin gönderilmesi iman ve taat ehlinin cennet ve sevapla müjdelenmesi, küfür ve isyan ehlinin cehennem ve azapla uyarılması içindir. Çünkü müjdelenen ve uyarılan hususların herkes tarafından akılla bilinmesi mümkün değildir. Bu yüzden insanlar peygamberlere muhtaçtırlar. Ayrıca hangi otların faydalı, hangi otların zararlı olduğu sadece akılla bilinemediği gibi neyin zararlı neyin faydalı olduğu da sadece akılla bilinemez. Akıl, ancak nazar edip iyice araştırdıktan sonra iyiliği kötülüğü anlar. Fakat insan meşgul olunca faydalı birçok şeyi anlayamaz. Bundan dolayı "Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik" ayetinde olduğu gibi Allah'ın insanlara bunları haber vermek için peygamber göndermesi Allah'ın fazlı ve rahmetidir. Allahın müminlere rahmeti, açıktır. Kâfirlere rahmet olmasına gelince, önceki peygamberlere inananların başına gelen acil cezalar ve sıkıntılardan korunmuşlardır.⁵¹

Hz. Muhammed (s.a.s.)'in rahmet oluşuyla ilgili Bihîştî şerhinde geçen ifadeler İmâm Mâturîdî'nin *Tevilat* adlı tefsirinde de geçmektedir. Orada Mâturîdî Hz. Peygamberin rahmet olmasını şu şekilde açıklar. Peygamberimiz Muhammed (a.s.)'in hatırına azaba müstahak olanların azabı geciktirilir. Ona tabi olanlar kurtuluşa erer ve dünya ve ahrette şerefleri artar. O, büyük günah işleyenler için şefaate eder.⁵²Siyalkûtî

de aynı görüştedir. Ona göre peygamberimizden önce kâfirler işledikleri günahların cezasını dünyada hemen görürlerdi. Fakat peygamberimizden sonra kâfirlerin cezası hemen verilmemiş, ertelenmiştir.⁵³

İmâm Mâturîdî'nin eserlerinde ve tespit edebildiğimiz belli başlı Nesefî şerhlerinde geçen peygamberlik anlayışı, muhteva bakımından tamamen aynıdır. Bu da Nesefî şerhlerinin ana metni olan Ömer Nesefî'nin *Akaid* risalesinde maddeler halinde zikredilmektedir. Bundan dolayı söz konusu eserin Peygamberlere iman ile ilgili kısmını faydalı olacağı kanaati ile aşağıya alıyoruz.⁵⁴

"Peygamberlerin gönderilmesinde birçok hikmetler vardır. Gerçekten Yüce Allah, insanların arasından beşeriyete müjdeleyici, uyarıcı ve din ve dünya işlerinde insanların ihtiyaç duydukları şeyleri açıklayıcı peygamberler gönderdi. Hz. Allah, peygamberlerini hârikulâde mucizelerle destekledi. Peygamberlerin ilki, Âdem (a.s.), sonuncusu Muhammed (s.a.s.)'dir. Peygamberlerin sayısı hakkında bazı hadislerde rivayet olundu. Evlâ olan; peygamberlerin sayısını bir rakamla sınırlandırarak hataya düşmemektir. Çünkü Yüce Allah, "Onlardan bir kısmını sana anlattık, bir kısmını anlatmadık" buyurmaktadır. Bu sebeple peygamberlerin sayısı kesin olarak ifade edildiği takdirde, onlardan (peygamberlerden) olmayanların onlara dâhil edilmesinden veya onların içinde olanların içlerinden çıkarılmasından emin olunmaz. Onların hepsi, Yüce Allah'tan haber verici ve tebliğ edicidirler. Sâdık (doğru sözlü) ve nasihat edicidirler. Peygamberlerin en faziletlisi, Muhammed (a.s. v.)'dir. Peygamberlerin ve iyi kimselerin günahkâr kimseler için şefaate etme hakkı vardır. Rasulullah (s.a.s.)'in yakaza halinde bedeni ile göklere çıkması, sonra Yüce Allah'ın dilediği ulvî yerlere çıkması/miracı haktır, gerçektir. Hiçbir veli peygamberlerin derecesine ulaşamaz."⁵⁵

İmâm Mâturîdî ve Nesefî Şarihlerin Kullandıkları Metot

İmâm Mâturîdî'nin nass-akıl dengesi üzerine kurulan metodu ve görüşleri yaşadığı dönemden itibaren birçok âlim tarafından benimsenmiştir.⁵⁶İmâm Mâturîdî, görüşlerini açıklarken ve muhalif görüşleri reddederken akli ve nakli delillerle ikna metodunu kullanmıştır. O, görüşünü ispatlamak ve muhalif fikirleri çürütmek için istidlale yarayacak her türlü şeyi kullanmıştır.⁵⁷Gerçekten de o, görüşlerini temellendirirken sık sık akla, istidlale, içtihada ve kıyasa başvurmadan çekinmemiştir.⁵⁸İncelendiği zaman aynı metodun Nesefî şerhlerinde de kullanıldığı görülecektir.

İmâm Mâturîdî'nin eserlerinde kullandığı akli ve nakli metodu Nesefî şerhlerinde de görmek mümkündür. Ancak yukarıda peygamberlerin gönderilmesinde çok büyük faydalar olduğu ve insanların onlara nasıl muhtaç oldukları akli ve nakli delillerle genişçe anlatıldığı için burada uzun uzadıya tekrar etmeye gerek görmüyoruz. Bununla birlikte kısaca özetlemek gerekirse şunu söylemek mümkündür: Nesefî şerhlerine ve Mâturîdî'nin eserlerine baktığımız zaman önce peygamberlik hakkında bilgi verildiği ve insanı düşünmeye davet edildiği görülecektir. Böylece konuyla ilgili bilgilendirmeyi yaptıktan sonra insanın aklını kullanarak, düşünmesi ve ilgili ayetlerin ve hadislerin de yardımıyla en doğru görüş ortaya konulmaktadır.

İncelediğimiz şerhlerin içerisinde – peygamberlere iman ile ilgili kısımda - İmâm Mâturîdî'nin ismine ve eserlerine rastlayamadık. Ancak Siyalkûtî'nin Haşiyesinde İmâm Mâturîdî'nin *Te'vilat*'ının şerhine bir atıf yapılmıştır. Burada geçen atıfta o, İsa (a.s.)'ın kıyamet kopmadan önce yeryüzüne ineceği ve kâfirlerden cizye almayı kaldıracağını şu ifadelerle açıklıyor. İlet ortadan kalkınca, hükümün de ortadan kalkması caizdir. Siyalkûtî'ye göre kıyamete yakın bir zamanda İsa (a.s.) nüzul edince Müslümanların malları çoğalacağı için kâfirlerin cizyesine ihtiyaç kalmayacak. Onun için onlardan cizye alınmayacaktır. Siyalkûtî bu görüşü *Şerhu't-Te'vilat*'ta geçtiği üzere müellefe-i kulûba zekât verilmesinin içtihatla kaldırılmasına benzetmektedir.⁵⁹ İmâm Mâturîdî de tefsirinde İsa (a.s.)'ın semadan nüzülü ile ilgili rivayetleri nakleder ve onları doğru kabul eder.⁶⁰

Yukarıda geniş bir şekilde anlatıldığı üzere hem Mâturîdî hem de Nesefî şarihleri peygamberlerin gönderilmesinde birçok hikmetler/faydalar olduğunu açıkça ifade ediyorlar. Onlara göre peygamberler, akılların yeterli olmadığı dünya ve ahiret işlerinde insanlara yardımcı olmak ve onlara doğru yolu göstermek için gönderilmiştir. Ayrıca Mâturîdî'nin hikmet üzerinde çok durduğu da bilinmektedir. Ona göre Allah hiçbir şeyi hikmetsiz, sebepsiz yaratmamıştır.

İmâm Mâturîdî, görüşlerini temellendirmeden önce konuyla ilgili farklı görüşleri ele alır ve onlara ayrıntılı cevaplar verir. Ve gbize göre doğrusu şudur diye belirtir. Peygamberlere iman konusunda da onun tutumu aynıdır.⁶¹

Nesefî şerhlerinde ise diğer görüşlere pek yer verilmemiş, teğet geçilmiştir. Mesela Taftazani şerhinde peygamber göndermenin Allah'a vacip olmadığı, Allah hikmeti gereği peygamber gönderdiğini kaydettikten

sonra meselenin Sümeniyye ve Berahime'nin iddia ettiği gibi olmadığını söyle fakat onların görüşlerine hiç yer vermez.⁶²

Nesefî şerhlerinde geçen önemli bazı kelimeler, İmâm Mâturîdî'nin eserlerinde olduğu gibi bazen semantik açıdan ele alınmıştır. Mesela *Şerhu'l-Akaid*'de peygamberlerin gönderilmesinde konusunda Rûsûl ve hikmet lafızları semantik açıdan şöyle izah edilmektedir: “er-rusûl” kelimesinin “faülün” vezninde rasûl’ün çoğulu olduğu belirtildikten sonra rasûlün tarifi yapılmaktadır.⁶³ Hayali ve Kesteli ise rasûl ve nebi hakkında daha ayrıntılı bilgi verirler.⁶⁴ Hikmet kelimesi de maslahat, güzel akbet, yardım, zafer,⁶⁵ maslahat ve âkıbetü'l-hamide gibi kelimelerle açıklanmıştır.⁶⁶

Daha sonraki dönemlerde yazılan şerhlerde izaha muhtaç olan kelime ve ifadeler daha geniş açıklanmıştır. Mesela Kesteli, Sümeniyye ve Berahime hakkında kısa da olsa bilgi verirler. Ona göre Sümeniyye, tenasühe ve bilginin ancak duyularla elde edileceğine inanandır. Berahime ise peygamberliği inkâr edenlerdir.⁶⁷ Ramazan Efendi'ye göre ise Sümeniyye aklın tek başına yeterli olduğu için peygambere ihtiyaç olmadığını ileri sürenlerdir.⁶⁸

İmâm Mâturîdî'nin Mutezile ve Şia gibi İslam mezheplerinin yanı sıra Sümeniyye ve Berahime gibi İslam dışı mezheplerin peygamberlik görüşlerine akli ve nakli delillerle getirdiği eleştiriler, Nesefî şerhlerinde de eleştirilmektedir.

Sonuç

Peygamberler, Allah'ın dinini, emirlerini, yasaklarını ve haberlerini insanlara bildirmek için gönderdiği seçkin kimselerdir. İnsanların akılları tek başına kurtuluşa ermeye yetersiz olduğundan Allah'ın Peygamber göndermesinde birçok hikmetler vardır. Bundan dolayı Hz. Allah, insanlara doğru yolu öğretmek için her millete kendi dillerinden peygamber göndermiş ve onları mucizelerle desteklemiştir. Peygamberler, insanları Allah'a şirk koşmak ve putlara tapmak gibi dalaletlerden kurtarmaya, inananları dünya ve ahiret mutluluğuna kavuşturmaya ve siledirler, Allah'ın büyük bir lutfü ve rahmetidirler. Peygamberler, nefisleri ıslah etmek ve gönülleri kötülüklerden arındırmak için gönderilmişlerdir.

Araştırmamızda dikkatimizi çeken önemli bir husus şudur: Gerek Mâturîdî gerekse Nesefî şarihleri peygamberlere iman konusuyla ilgili nakli delillerden önce akli deliller getirmekte ve aklın her şeye tam olarak vakıf olamayacağına dikkat çekmektedir.

Diğer bir ifadeyle konunun akledilerek, düşünülerek anlaşılması teşvik edilmektedir.

Belli başlı Nesefî şerhleri incelendiğinde oralarda geçen görüşler ile İmâm Mâturîdî'nin görüşlerinin aynı olduğu görülecektir. Bununla birlikte konuların Nesefî şerhlerinde Mâturîdî'nin eserlerinden daha derli toplu ele alındığı da bir gerçektir. Ancak bu durum zamanın şartları icabı ve hitap edilen kitleden kaynaklandığı kanaatindeyiz. Çünkü Mâturîdî'nin eserlerinde konularla ilgili farklı görüşler teker teker ele alınıp ve onlara akli, nakli delillerle cevaplar verilirken, Nesefî şerhlerinde farklı görüşlere ve tartışmalara pek yer verilmez, benimsenen görüşler akli ve nakli deliller öz ve sistematik bir şekilde açıklanır. Bununla birlikte bazen "bu görüş Mutezile'nin ileri

sürdüğü gibi değildir" şeklinde sadece eleştirilir. Fakat karşıt görüşlerin ne olduğu açıklanmaz. Bundan dolayı, Ömer Nesefî'nin *Akaid* risalesinde geçen görüşler, İmâm Mâturîdî'nin görüşlerinin bir özeti mesabesinde demek mümkündür. Nesefî şerhlerinde geçen görüşler için ise Mâturîdî'nin görüşlerinin derli toplu bir açıklanmasıdır demek mümkündür.

O halde İmâm Mâturîdî'nin eserlerinde ve tespit edebildiğimiz Nesefî şerhlerinde peygamberlik ile ilgili görüşler, metot bakımından kısmen farklılık gösterse de, muhteva bakımından tamamen aynıdır. Nesefî şarihleri görüşlerini ortaya koyarken aynen İmâm Mâturîdî gibi naklin yanı sıra kuvvetli akli delillere çok büyük önem vermişlerdir.

Dipnotlar

- 1 Ak, A., (2009), *Selçuklular Döneminde Mâturîdîlik*, Ankara, Yayınevi, s. 138.
- 2 Yavuz, Y.Ş., (1989), "Akaidü'n-Nesefiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Cilt 2, s. 218.
- 3 Teftâzânî, Horasan'ın Nesâ vilâyetinin Teftâzân kasabasında doğdu ve çok yönlü bir âlimdir. Özen, Ş., (2011), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Cilt 40, s. 299 vd.
- 4 Bu eser, Muslihuddin Kesteli'nin Haşiyesi ile birlikte basılmıştır. Teftazani, S., (1973), *Şerhu'l-Akaid*, Bahar Matbaası, İstanbul.
- 5 Yavuz, Y.Ş., (1989), Cilt 2, s. 218.
- 6 Hayâlî, Fâtiha Sultan Mehmed devri âlimlerinden olup asıl adı Şemseddin Ahmed, babasının adı Hoca Mûsâ Efendi'dir. Hayâlî mahlasının titiz araştırmaları ve nazik üslubu sebebiyle verildiği kaydedilmektedir. Bebek, A., (1998), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Cilt 17, s. 3-5.
- 7 Hayâlî, Ş., (1973), *Hâşiyetü ala Şerhi'l-Akaid*, İstanbul, Hacı Muharrem Efendi Matbaası.
- 8 Kesteli, Aydın'ın Nazilli ilçesine bağlı Kestel köyünde dünyaya gelmiştir. Yavuz, S.S., (2002), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, cilt: 25, s. 314.
- 9 Bu eser, Saduddin Teftazani'nin *Şerhu'l-Akaid* adlı eserinin kenarındadır. Kesteli, M., (1973), *Hâşiyetü'l-Kesteli ala Şerhi'l-Akaid*, Bahar Matbaası, İstanbul.
- 10 Bihişti Ramazan Efendi, şiirlerinde Bihişti mahlasını kullandığından dolayı Bihişti, tahsilinden sonra Çorlu'ya yerleşip orada vâizlik yaptığından dolayı da "Çorlu Vâizi" veya "Çorlulu Vâiz" olarak da bilinmektedir. Uzun, M., (1992), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, cilt 6, s.145-146.
- 11 Bihişti, R., (1985), *Şerhu Ramazan Efendi ala Şerhi'l-Akaid*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul.
- 12 Siyâlkûtî, 988/1580 yılında Hindistan'ın Pencap eyaletine bağlı Siyâlkût'ta doğdu. Doğduğu yere nispetle Siyâlkûtî diye meşhur oldu. Hindistan'da Bâbürlü hükümdarları Sultan Cihangir ve Şah Cihan dönemlerinde yaşayan, onların ilgi ve desteklerini gören ve Hanefî mezhebine mensup bulunan Siyâlkûtî, Mevlânâ Kemâleddin Keşmirî ve İmâm-ı Rab-bânî'den ders aldı. Hayatının sonuna kadar ilim ve tedrisle meşgul olan Siyâlkûtî 18 Rebiülevvel 1067 (4 Ocak 1657) tarihinde Siyâlkût'ta vefat etti. Akçay, M., (2009), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, cilt, 37, s. 292 vd.
- 13 Siyâlkûtî, A., (trs), *Hâşiyetü Siyalkuti ala Haşiyeye Hayali ala Şerhi'l-Akaidi'n-Nesefiyye*, İstanbul, Şirketi Sahafihe-i Osmaniyye Matbaası.
- 14 Mâturîdî, M., (2003), *Kitâbü't-Tevhid*, nşr. Topaloğlu B.-Aruçî, M., Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 271.
- 15 Mâturîdî, M., (2004), *Te'vilâtü Ehli's-Sünnet*, thk. Fatıma Yusuf el-Hiyemî, Beyrut, Risale Yayınları, III/84; Mâturîdî, M., (2004), III/84.
- 16 Mâturîdî, M., (2004), IV/533 vd.
- 17 Mâturîdî, M., (2004), III, s. 351.
- 18 Mâturîdî, M., (2004), I/70, 75, 87, 106; II/24; IV/533, 534.
- 19 Taftazani, S., (1973), s. 165-171; Hayâlî, Ş., (1279), s. 15 vd; Bihişti, R., (1985), s. 274-289; Kesteli, M., (1973), s. 165-170; Siyâlkûtî, A., (trs), s. 234-245.
- 20 Hz. Muhammed (s.a.s.)'in daha önce eğitim görmediği halde, insanları hayran bırakan güzel sözler söyleyip güzel işler yapması. Mâturîdî, M., (2003), s. 314 vd.
- 21 Ayın ikiye bölünmesi, ağacın Rasûlullah (s.a.s.)'in huzuruna gelmesi vb. mucizeler. Geniş bilgi için bkz. Mâturîdî, M., (2003), s. 317-320.

ULUSLARARASI İMÂM MÂTURİDÎ SEMPOZYUMU

- 22 En büyük akli mucize, Kur'an'dır. Geniş bilgi için bkz. Mâturidî, M., (2003), s. 320 vd; Mâturidî, M., (2004), I/26, III/191,192.
- 23 Mâturidî, M., (2003), s. 314-332.
- 24 Mâturidî, M., (2003), s. 271, 272.
- 25 Mâturidî, M., (2003), s. 295 vd.
- 26 Mâturidî, M., (2003), s. 314-317.
- 27 Taftazani, S., (1973), s. 165-169; Hayâlî, Ş., (1279), s. 15; Bihiştî, R., (1985), s. 277-279; Kesteli, M., (1973), s. 165-170; Siyâlkütî, A., (trs), s. 236, 237.
- 28 Mâturidî, M., (2003), s. 284.
- 29 Mâturidî, M., (2004), III/84.
- 30 Mâturidî, M., (2003), s. 272.
- 31 Mâturidî, M., (2003), s. 279.
- 32 Hikmet, her şeyi yerli yerinde yaratmaktır. Mâturidî, M., (2004), I/227, II/461.
- 33 Mâturidî, M., (2003), s. 272, 279.
- 34 Mâturidî, M., (2003), s. 352; Mâturidî, M., (2004), II/231 vd.
- 35 Mâturidî, M., (2003), s. 280.
- 36 Mâturidî, M., (2003), s. 280; krş. Topaloğlu, B., (2002), *Kitâbu't-tevhîd Tercümesi*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Yayınları, s. 228.
- 37 Topaloğlu, B., (2002), s. 224; Mâturidî, M., (2003), s. 275.
- 38 Mâturidî, M., (2003), s. 277.
- 39 Mâturidî, M., (2003), s. 276; Mâturidî, M., (2004), IV/533.
- 40 Mâturidî, M., (2003), s. 278.
- 41 Mâturidî, M., (2003), s. 274.
- 42 Mâturidî, M., (2003), s. 278; Mâturidî, M., (2004), I/106.
- 43 Mâturidî, M., (2003), s. 284; Mâturidî, M., (2004), III/351.
- 44 Mâturidî, M., (2003), s. 282; krş. Topaloğlu, B., (2002), s. 229 vd; Mâturidî, M., (2004), IV/533.
- 45 Mâturidî, M., (2003), s. 275; krş. Topaloğlu, B., (2002), s. 224.
- 46 Taftazânî, S. 164 vd.
- 47 Siyâlkütî, A., (trs), s. 235 vd.
- 48 Siyâlkütî, A., (trs), s. 235.
- 49 Bihiştî, R., (1985), s. 275.
- 50 Siyâlkütî, A., (trs), s. 234; Kesteli, M., (1973), s. 165.
- 51 Bihiştî, R., (1985), s. 277.
- 52 Mâturidî, M., (2004), III/351.
- 53 Siyâlkütî, A., (trs), s. 236.
- 54 Neseî, Ö., (1973), *Akâid Risalesi*, (Şerhu'l-Akaid'in sonunda basılmıştır), İstanbul, Bahar Matbaası, s. 1-15.
- 55 Hilmi, Ö., F., (trs), *Neseî Akaidi*, İstanbul, İlim Yayınları, s. 185-195.
- 56 Ak, A., (2008), *Büyük Türk Âlimi Mâturidî ve Maturidilik*, İstanbul, Bayrak Matbaası, s.50.
- 57 Ak, A., (2008), s. 52 vd.
- 58 Kutlu, S., (2003), "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmâm Mâturidî", *İmâm Mâturidî ve Maturidilik*, Ankara, Kitabiyat, s. 34.
- 59 Siyâlkütî, A., (trs), s. 239, 240.
- 60 Mâturidî, M., (2004), I/273, 274; IV/442.
- 61 Mâturidî, M., (2003), s. 271-294.
- 62 Taftazânî, S., (1973), s. 164.
- 63 Taftazani, S., (1973), s.164.
- 64 Hayâlî, Ş., (1279), s. 15; Kesteli, M., (1973), s. 35, 36.
- 65 Bihiştî, R., (1985), s. 275.
- 66 Taftazani, S., (1973), s. 164.
- 67 Kesteli, M., (1973), s. 35, 164, 165.
- 68 Bihiştî, R., (1985), s. 275.

Kaynaklar

- Ak, Ahmet, (2008), *Büyük Türk Âlimi Mâturidî ve Maturidilik*, İstanbul, Bayrak Matbaası, s.50.
- Ak, Ahmet, (2009), *Selçuklular Döneminde Maturidilik*, Ankara, Yayınevi.
- Akçay, Mustafa, (2009), "Siyalkütî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, cilt, 37, s. 292 vd.
- Bebek, Adil, (1998), "Hayâlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Cilt 17, s. 3-5.
- Bihiştî, Ramazan Efendi, (1985), *Şerhu Ramazan Efendi ala Şerhi'l-Akaid*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, 279-289.

- Hayâlî, Şemseddin Ahmed, (1973), *Hâşiyetü ala Şerhi'l-Akaid*, İstanbul, Hacı Muharrem Efendi Matbaası.
- Hilmi, Ömer Faruk, (trs), *Nesefi Akaidi*, İstanbul, İlim Yayınları.
- Kesteli, Muslihuddin Mustafa b. Muhammed, (1973), *Hâşiyetü'l-Kesteli ala Şerhi'l-Akaid*, Bahar Matbaası, İstanbul, s. 167-171
- Kutlu, Sönmez, (2003), "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmâm Mâturîdî", *İmâm Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, Ankara, Kitabiyat.
- Mâturîdî, Muhammed Ebû Mansur, (2004), *Te'vilâtü Ehli's-Sünnet*, thk. Fatıma Yusuf el-Hiyemî, Beyrut, Risale Yayınları.
- Mâturîdî, Muhammed Ebû Mansur, (2003), *Kitâbü't-Tevhid*, nşr. Topaloğlu Bekir, - Aruçi, Muhammed, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Nesefî, Ömer, (1973), *Akâid Risalesi*, (Şerhu'l-Akaid'in sonunda basılmıştır), İstanbul, Bahar Matbaası, s. 1-15
- Özen, Ş, (2011), "Teftâzânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Cilt 40, s. 299.
- Uzun, Mustafa, (1992), "Bihîştî Ramazan Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, cilt 6, s.145-146.
- Siyâlkütî, Abdülhakîm b. Şemsiddîn Muhammed (Basım tarihi yok), *Hâşiyetü Siyalkuti ala Hâşîye Hayalî ala Şerhi'l-Akaidi'n-Nesefiyye*, İstanbul, Şirketi Sahafihe-i Osmaniyye Matbaası.
- Taftazani, Saduddin, (1973), *Şerhu'l-Akaid*, Bahar Matbaası, İstanbul, s. 167-171
- Topaloğlu, Bekir, (2002), *Kitâbü't-Tevhid Tercümesi*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Yayınları, s. 228.
- Yavuz, Salih Sabri, (2002), "Kesteli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, cilt: 25, s. 314.
- Yavuz, Yusuf Şevki, (1989), "Akaidü'n-Nesefiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Cilt 2, s. 218.